

**Del fet públic a l'anècdota en clau testamentària.
Llengua i noticiari d'un clergue rossellonès, entre Tuïr,
Marsella i Compostel·la en els anys 1720.**

Joan Peytaví Deixona
CRHISM - Universitat de Perpinyà
Institut d'Estudis Catalans

1. Introducció

L'any 1722, Anton Ribes, prevere de la comunitat eclesiàstica de la vila de Tuïr, en el comtat de Rosselló, "province réputée étrangère" del regne de França des del tractat dels Pirineus el 1659, emprèn un viatge a Sant Jaume de Compostel·la. Aquest relat, breu però original en els seus detalls, el redacta més de quinze anys més tard, en el moment en què és ja curat i sagristà de la dita comunitat, en una part final del registre parroquial dels anys 1734-1736.¹ Ho fa a continuació de l'explicació d'uns altres fets ocorreguts en la vila en els darrers dos decennis, que ell, seguint el model narratiu de la dietarística catalana de l'època, exposa per a la posteritat, empès d'alguna manera per la voluntat memorialística.² Aquests fets que es detallaran més endavant són de caràcter general, en oposició a la narració més personal del pelegrinatge.

El càrrec de sagristà que ostenta en la comunitat eclesiàstica a l'inici de 1738 posa segurament Anton Ribes en relació més directa amb l'arxiu parroquial.³ Com en moltes narracions memorialístiques, la situació d'escriptura més o manco oficial de fets més aviat públics genera la necessitat de l'escriptura personal. Del fet econòmic que expressa una llista de preu d'oficis religiosos, es passa a la voluntat de deixar constància d'esdeveniments que han afectat la vida dels clergues i més lluny i més generalment que han estat d'abast internacional. Més enllà encara, aquest primer moment d'escriptura "pública" un segon temps de la necessitat de l'escrit personal apareix. El procés és del tot clàssic en la seua conjuntura.

La primera part no deixa d'ésser significativa en allò que Ribes evoca uns fets locals i estatals que ell tria. Aquesta selecció demostra l'interès en si mateix dels fets pel que fa a les repercussions en la comunitat tuïnenca. Dit això, el vincle entre la part pública i la part privada és evident: l'evocació de la pesta de 1721 a Marsella li recorda el viatge a Galícia. El fragment que esmenta la pesta de Marsella del 1721 li fa relacionar els fets

---

¹ Arxiu Departamental dels Pirineus Orientals, Perpinyà (a partir d'ara, ADPO), 167 Edt 212 (Arxiu municipal de Tuïr en dipòsit a l'ADPO), registre parroquial 1734-1736, f. 140-1455. També consultable amb el microfilm 5 Mi 668, fotos 152-160.

² Des de dues dècades sobretot, l'estudi de les fonts dietarístiques i memorialístiques ha fet florida en tot l'àmbit català i més enllà en molts indrets a Europa. Seria massa llarg aquí de descriure tota la literatura científica que se n'ha després aquí i que ha produït especialistes en el tema (R. Ginebra, Ò. Jané, J. Peytaví Deixona, A. Simon Tarrés, V. J. Escartí, X. Torres Sans, P. Vila Medinyà, etc.). S'han vinculat amb altres grups de recerca a França o a Itàlia que segueixen línies d'investigació en el mateix camp dels "écrits du for privé."

³ ADPO, G 887. A tall d'informació, és interessant de donar un fragment de la presa de possessió de la cura i sagristia de Tuïr, l'1 de febrer 1738, davant el notari apostòlic de la diòcesi d'Elna, Emanuel Tersols. S'hi llegeix primer l'abjuració del jansenisme "[...] le très révérend Antoine Ribes pretre le quel a abjuré et condamné les propositions de Cornélius Jansenius suivant la bulle de nostre Saint Père le Pape Clément onzième qui comence Vineum domini sabaath et a admis et admes purement et simplement la constitution Unigenitus Dei filius donnée par le même Saint Père le Pape naturellement pourvu de l'église parroissiale de Saint Pierre de Thuir nommé sacristie curee par bulles apostoliques données en la cour de Rome a Sainte Marie Majeure l'an de l'incarnation du seigneur mille sept cents trente-six, les ides du mois de janvier et du pontificat de nostre St Père le Pape l'année septième. [firma] Ribes prebere y sacristá." El 1741, Ribes és substituït en el càrrec per Pere Villerach (ADPO, G 887).

de l'epidèmia amb el propi viatge, perquè el tancament de fronteres i passos amb cordó sanitari és a dir amb guardes o militars que els controlen, infal·liblement el remetent al cordó que va impedir la seua marxa cap al camí del sud català. Això li fa agafar el camí via Gascunya però de la mateixa manera com per Catalunya les autoritats militars també li barren el pas a Navarra i l'obliguen a fer quarantena. Ara bé, passant per l'oest del Pirineu, Ribes segueix un camí de més gran tradició europea, el Camí Francès, que no seguirà sempre no obstant en el seu traçat més convencional.

Cal tenir ben clar que, tot i la brevetat global del text, aquesta narració representa per a ell la gran aventura de la seua vida, ja que hi dedica més de 4 folis i mig dels 6 que fan el document.

Aquesta relació més personal és més aviat de caire confessional, com si volgués deixar escrit la resolució d'un acte i d'un pas altament necessaris pel seu pes simbòlic i per la seua dimensió religiosa. No se sap, però, quines són les raons que l'han portat al romiatge, parla de "certas rahons de família," sense donar més detalls que puguin desvelar algunes d'elles.

Es té justament poquíssima informació relativa a la vida d'Anton Ribes. A part de la presa de possessió el càrrec de la sagristà esmentada poc més amunt, es pot apuntar que la seua presència és constant en la vida parroquial tuïnenca entre 1738 i 1740. Així ho mostren totes les partides de baptisme, matrimoni i òbit que redacta entre el 17 de febrer 1738 i el 20 de novembre 1740. És interessant de remarcar que és un dels clergues de la comunitat que fa el pas del català al francès en la redacció dels dits actes, en aplicar la declaració reial de 1736, poc seguida per la majoria de sacerdots i el decret del consell sobirà de Rosselló de 1738 que reitera i fa més forta la declaració de 1736 (Iglésias, 73-77). Es pot veure significativament que ell mateix d'alguna manera francesitza el seu propi cognom: d'"Anton Ribes prevere y sagristà," passa a firmar a partir de mitjan 1738 "*Antoine Rives prestre et sacristain.*"

Un més després de l'última partida que redacta, Anton Ribes mor el 30 de desembre 1740. És sepultat en la tomba de la reverend comunitat de preveres de Tuïr "sans avoir receus tous les sacrements et sans avoir fait testament,"⁴ cosa que sembla voler dir que va morir prou sobtadament, tot i que segurament va caure malalt durant el desembre. L'activitat sacramentària i de redacció dels llibres parroquials para a final de novembre mentre que poc abans durant gairebé tres anys, escrivia un sagrament cada dos o tres dies. De la mateixa manera, mossèn Pere Massota que oficia la seua sepultura és acompanyat dels dos testimonis, Joan Pere Ros, un sabater i Ramon Coderch, un bracer i dels dos fossaires, Josep Barell i Montserrat Palet: la comunitat amb la qual sembla haver tingut alguna baralla de justícia eclesiàstica, que es precisarà poc més endavant, no havia pas volgut presenciar la seua inhumació?

Aquests últims tres anys de vida a Tuïr són ara per ara les úniques dades biogràfiques que es tenen de mossèn Ribes. No se sap la seua edat i doncs l'edat en què va fer el pelegrinatge a Sant Jaume, ni el seu origen. És probable que hagi nascut en els últims decennis del segle XVII perquè el viatge a Compostel·la no deu haver estat fet massa jove, ja devia tenir més de vint anys.

Tampoc no se sap a hores d'ara res de la seua família. Tenint en compte la freqüència del cognom en el nord de Catalunya, tant avui com llavors, és molt difícil de trobar-li un lloc de naixement. Podria ser dels Ribes de Trullars, poble veí, vinculat demogràficament amb la vila de Tuïr. Però les llacunes en els registres parroquials i les dificultats per saber l'edat al dia de la defunció, impossibiliten avançar cap pista seriosa.

⁴ ADPO, registre parroquial, Tuïr, 1740.

El que en canvi no podem silenciar aquí és el moment intel·lectual o cultural de redacció de mossèn Ribes. Els escrits, que òbviament no hi tenen cap relació directa, van ser redactats en un context d'efervescència literària de la comunitat eclesiàstica de la petita vila reial rossellonesa. Tot i que això serà uns vint anys més tard, el 1755, Simó Salamó i Melcior Gelabert publiquen la *Regla de vida* (Pons, 174-194). Aquests dos són a l'origen del famós grup de Tuïr del qual un dels membres més destacats és Miquel Ribes (1730-1799), de cognom homònim però no parent (Lazerme, 139) del nostre eclesiàstic pelegrí, que amb els clergues Molas, Qués, Noell Camps i l'impressor-mestre Guillem Agel, animen l'activitat literària d'un Rosselló que cada vegada més perd les arrels pròpies de la llengua i vol mirar cap a un nord francès. Miquel Ribes, de la generació següent a la d'Anton Ribes és fill d'una rica família de burgesos honrats de Perpinyà establerta llavors en part a Tuïr, és el traductor de Racine. *Athalie, Esther, Polyucte*, de la gran tradició clàssica francesa del segle XVII troben en Ribes la perfecció lingüística de la llengua catalana: la cultura francesa penetra al Rosselló però en llengua catalana gràcies a la qualitat de la seua llengua (Pons, 350).

Tots aquests no han influenciat evidentment un escrit anterior i d'alguna manera de nivell i d'intenció literaris sense cap mena de relació respecte a les seues obres però el context d'intensa activitat literària i d'alt nivell de llengua del Grup de Tuïr no neix del no-res (Pons, 186, 373, 390-391).

2. Un context predisposat a la confessió

Mossèn Ribes sembla tenir, però, un context de redacció un poc difícil. Les relacions amb els seus confreres pareixen tenses en aquells anys. Uns plets l'oposen davant la cort del veguer de Rosselló a les comunitats eclesiàstiques de Tuïr i Elna, pel que fa al delme i els càrrecs de sagristà (1739). També es retroba davant la cort del bisbe.⁵ Aquell moment potser intervé en el record de l'eventual penitència feta anys abans a través el viatge a Compostel·la. De fet, abans del document que s'exposarà a continuació, copia dos textos en llatí, un privilegi d'exempció de delme dels habitants de la vila de Perpinyà, contingut en el *Llibre Verd* major de la capital nord-catalana, datat dels segles XII-XIII i una butlla del papa Urbà II referent als mateixos drets delmaris, amb data de 1095, conservada en còpia a l'arxiu reial de Barcelona.

La vida moguda per les rivalitats, l'ostentació de càrrecs, la lluita per als beneficis, el repartiment de les percepcions de delmes i altres impostos entre altres coses en el marc de les comunitats de preveres es troba descrita a profusió en les línies dels judicis i plets episcopals i vicarials moderns. Aquests demostren a bastament el clima a vegades deleteri que es vivia en els conjunts dels homes –i dones– d'església d'aquell temps (Larguier 2006, 469-483).

L'inici del document és casual. Ribes anota uns preus de missa per les funerals dels feligresos. Aquest recordatori ha de tenir obligatòriament relació amb els escrits en llatí transliterats just abans. La qüestió econòmica li recorda l'any 1720 la bancarrota de Law a França que òbviament va tenir conseqüències nefastes en les comunitats eclesiàstiques locals (Larguier 2010, 349-364). En desordre cronològic, segurament un fet li'n fa recordar un altre i que els apunta tal com li vénen a la memòria. Segueix el mateix any l'entrada i derrota dels exèrcits francesos davant Roses, fet militar de la guerra que els països de la Quàdruple Aliança va portar contra Felip, passada la Guerra de Successió. Amb la voluntat de recuperar els territoris "catalano-aragonesos" de la península italiana, el nou monarca borbònic va conquerir Sardenya el 1717 i Sicília el 1718, en contra del que establia els Tractats d'Utrecht (1713) i de Rastatt (1714). Els membres de

⁵ ADPO, G 885.

la Triple Aliança de 1717 (Gran Bretanya, França i les Províncies Unides) als quals se va unir Àustria, van atacar la monarquia hispànica. Aquí Ribes recorda l'entrada dels francesos a l'Empordà –com més avall, en passar per la Corunya, farà esment dels atacs anglesos a Galícia. La pau va ser signada aquell mateix 1720 (Sales, 430-431; Ardit, Balcells, Sales, 35-38).

Passa després al març 1736 pel qual esmenta el robatori del sagrari en l'església conventual dels caputxins de Tuïr, situat al camí de Castellnou i la subsegüent prohibició episcopal de dir missa en l'esmentada església, que més endavant hi serà edificada pel bisbe. Aquest episodi, anecdòtic però simptomàtic de la vida de les creences populars i de les relacions que hi mantenien un cert nombre de clergues, es pot retrobar en els arxius.⁶

Amb el desig d'escriure més coses, Ribes s'encamina cap al relat personal, el qual evoca començant per un retorn cronològic al 1721 amb la pesta de Marsella. Hi posa en relleu el paper del bisbe Belsunce, que curiosament no anomena literalment. L'home d'església és exalçat com ho serà per la història, com si la redempció del flagell fos degut a la seua gràcia.

Al paràgraf següent comença la narració del seu viatge entre Tuïr i Compostel·la, passant pel nord del Pirineu, Llenguadoc i Gascunya, atrevessant la serralada pirinenca entre País Basc i Navarra, i continuant per la Rioja, la Castella Vella, Astúries fins a Galícia.

⁶ ADPO 2B 1888, any 1735. Explicat amb més detalls al web de l'historiador d'Illa, <http://jeantosti.com/histoire/thuir.htm>. Resumint el llarg judici, diem que durant la nit del 14 al 17 de desembre 1734, es va robar el pixis, copó sense peu, de l'església conventual amb les hòsties consagrades que contenia. El dia 23 reapareix a l'església però sense les hòsties. Durant la nit del 28 al 29, altre cop, uns lladres proven d'entrar a l'església, però la fressa desperta els monjos i aquests els fan fugir. Tres mesos més tard, durant la tarda de l'1 de març 1735, el tabernacle és forçat i es tornen a robar les hòsties sagrades. Aquesta vegada, es pot trobar un culpable, es tracta de Fra Lluc, un monjo occità, de 35 anys, natural de Foix, que un testimoni ha apercebut de genollons davant el tabernacle i en la cel·la del qual s'ha retrobat claus i fustes. S'ha pogut descobrir que tenia un còmplice a l'interior del convent, el jardiner Bartomeu Farran. Però ràpidament la llista de sospitosos s'allarga: Esteve Cabanat, ferrer de Terrats, Francisco Dantús, pagès de Tuïr i Francisco Fabre, torner a Perpinyà. Una sèrie d'altra gent es veu interrogada, un procurador de Perpinyà, el sagristà de l'església parroquial de Sant Jaume de Perpinyà, el rector de Fontcoberta, a més de veïns de Tuïr, Perpinyà i Cotlliure. Es dicta ordre de busca i captura contra un carmelita principatí passat per Sant Miquel de Cuixà.

Pareix que les hòsties robades van servir per a misses negres (“*messes à rebours*,” diu l'arxiu del judici) a les quals haurien participat els diversos sospitosos esmentats, i que tindrien pràctiques de bruixeria destinades a trobar or i plata. Segon el testimoniatge formal del rector Benet, de Castellnou, l'organitzador de totes aquestes cerimònies seria el seu confrare de Fontcoberta, mossèn Marc Castanyer. Sempre segons ell, un negociant de Narbona hauria vingut a Tuïr “*portant les livres d'Agrippa*,” per a cercar Francisco Dantús, i li hauria proposat d'anar fins al seu mas per fer-hi “*quelque sortilège afin de trouver de l'or et de l'argent*.” Acompanyats d'un sacerdot del qual desconeixen el nom, volen que aquest invoqui el nom del Dimoni però l'eclesiàstic s'hi nega i els proposa d'anar a Nefiac, poble poc allunyat, per tal de demanar-ho al rector Castanyer, de Fontcoberta, que acceptarà de practicar-ho. Castanyer acudeix al mas d'en Dantús i executa els exorcismes i encantaments, però de sobte declara que aquests són inútils atès que el primer quart de la lluna ja ha passat.

Mossèn Benet testimonia que un altre cop mossèn Castanyer havia dit aquell tipus de “missa” amb presència d'un monjo i d'una dona de Prada; que altra vegada havia batejat un xai amb el nom de Pacolet, que havia pogut causar la ferida del qui el portava a les espatlles: que el rector de Fontcoberta tenia costum de jurar i renegar “en nom del Dimoni” quan entraven els seus parroquians a l'església de Fontcoberta.

Al final, el Consell Sobirà de Rosselló, òrgan nascut el 1660 per assegurar la justícia en la nova província de Rosselló, separada del Principat i annexada al regne de França, va considerar que els testimoniatges més estrambòtics es barrejaven amb unes presumpcions molt reals. Després d'interrogatoris llargs, la major dels sospitosos va ser deixada en llibertat sense càrrec ni judici. Tan sols Fra Lluc fou bandejat del Rosselló, una solució bastant indulgent per un home sobre el qual portava totes les sospites.

3. Un itinerari poc convencional en els camins de Sant Jaume

Segons el que narra, el 15 d'abril 1722, mossèn Anton Ribes comença el seu recorregut des de Tuïr. Com que la frontera entre regnes de França i d'Espanya és tancada per raó de la pesta, fa via cap a Narbona, segueix cap a Carcassona, Tolosa, Aux, el Mont de Marsan i Baiona. Des d'aquí, prova el camí per passar la ratlla estatal a Navarra intentant passar per alt de la quarantena imposada. Però el seu acompanyant el perd voluntàriament, cau en un grup de fargaires que el dirigeixen de fet cap a un poble en el qual l'agafen i l'expulsen cap al regne de França. Allà, a Sara, és obligat de fer quarantena que s'acaba en realitat al cap de quinze dies. Amb l'autorització escrita de sortida, reprèn el camí de Pamplona i continua via Logronyo, Burgos (on diu que arriba el Diumenge Sant), Oviedo, la Corunya per arribar finalment, sense que en sabéssim la data, a Sant Jaume de Compostel·la. Un recorregut de poc manco de 1500 quilòmetres, que sembla resseguir el famós Camí Francès immemorial però que en realitat n'és tot ell una variant. L'inici és travat per la impossibilitat de passar al sud del Pirineu i en el tram final ens trobem a prop de la costa asturiana i gallega, cosa poca comuna en el camí tradicional més a l'interior.

La incògnita rau també en el temps del camí. Surt el 15 d'abril i l'única informació de la qual es pot gaudir més endavant és que és a Burgos el dia de Pasqües. Unes indicacions que no poden ser.

Passada la descripció de l'espai i el temps del recorregut, l'anàlisi d'aquests dos elements posa de manifest alguns problemes de coherència i planteja alguns interrogants que qüestionen la veracitat del text o de la memòria de l'Anton Ribes. Si la sortida pel Llenguadoc en comptes de la que volia per Catalunya s'entén perfectament, cal explicar perquè no segueix el camí francès més tradicional quan arriba al Mont de Marsan, a Gascunya. Sembla més aviat atret per agafar la barca que baixa el riu Ador i que el du a Baiona. Des d'allà, està obligat seguir un camí molt antic però potser menys habitual, que sembla ser el camí del Baztán o una variant. És un camí molt antic que franqueja el port de Velate, on ja passava un via romana i que consta de molts monestirs (Urdax, Velate, Arre) premonstratesos –tal com ho expressa en Ribes, sense recordar el nom d'aquell on fa posada. Aquesta via drenava els pelegrins que passaven per Baiona i que volien retrobar el Camí francès com més ràpid millor. Per aquesta raó o senzillament per por del pas de la frontera en un lloc massa passadís, es dirigeix o es deixa portar cap a Pamplona via Sara. L'ús de la barca i el camí extraviat remetent a estafes o enganys que se solen fer a uns viatgers estrangers? De la mateixa manera, la voluntat de franquejar la frontera dels regnes que està tancada per un cordó sanitari fora dels passos tradicionals el fan seguir aquest recorregut? Ribes, però, es fa prendre al seu propi joc: no vol fer la quarantena imposada i s'allunya del Camí. Per tant, allunyant-se de la via clàssica, es troba confrontat a llocs i gent poc segurs. Es perd en el pas dels Pirineus a l'entorn de Sara i de Donibane Garazi / Sent Joan de Pe de Pòrt: es deixa guiar per algú que l'enganya i acaba sent obligat de fer la quarantena –tot i que se l'hi redueix a quinze dies. Més endavant no parla de Roncesvalles per on passa qualsevol romeu, com a etapa obligatòria.

La manca de precisió sobre la tria del recorregut es retroba passat Burgos, on deixa el traçat Ponferrada-Lalín-Sant Jaume per fer via cap al nord i l'oceà, Oviedo-la Corunya-Sant Jaume. No dóna cap explicació a aquest canvi de direcció.

Això significa que ens trobem doncs amb un cas de pèrdua de memòria en un viatge difícil? En un camí de redempció o la descripció d'una voluntat de fer constar un pelegrinatge per camins menys convencionals? Sigui el que sigui, Ribes resulta poc fiable en la seua geografia. Ho és també, en la descripció de certes ciutats (Baiona, la

Corunya) o encara més amb el temps del camí. Com pot ser que expliqui que surt de Tuïr el dia 15 d'abril 1722 i que apunti que el Diumenge Sant estigui a Burgos, quan se sap que aquell any Pasqua va ser el 5 d'abril (Grotefend 1991). El dia 15 és la data de sortida de Tuïr de veritat o és la de l'entrada a Compostel·la? Li haurà calgut quinze dies per acabar el tram Burgos-Compostel·la de poc més de 600 km passant pel litoral asturià i Galícia –fent prop de 40 km al dia? Aquí altre cop, el clergue tuinenc és de poc fiar o la memòria li falla...

Al costat dels problemes de camins i durades, puntualment se podrà detectar alguns altres errors o unes quantes confusions en els comentaris sobre llocs i persones que es recordaran en el decurs de l'anàlisi del document. Perquè òbviament i d'això es tracta també per Ribes, el viatge, tot i ser una relació breu, porta a la narració d'un munt de dades o anècdotes. Aquestes juntament amb les altres mencions històriques que ell cita abans de narrar el viatge permeten de veure en el fet de ser allò que va atreure la seua atenció, quina és un poc la personalitat del sagristà.

Si ens referim a la gent que descriu, Ribes parla primer dels mariners de Gascunya que l'embarquen de franc –potser com a sacerdot i pelegrí– al Mont de Marsan i més lluny de la gent del País basc que titlla d' "affable y millor que moltes altres." Fins i tot, quan es perd en el pas del Pirineu, els fargaires bascos que l'ajuden una mica per a retrobar el camí, tenen tota la seua gratitud. Tot un món de gent bona, positiva i amable que contrasta amb la por dels soldats o guardes que l'agafen i li fan fer la quarantena. Una por ancestral, un recel de la gent de Catalunya en general i de la frontera septentrional en particular.

Resulta també interessant la qüestió de la llengua: la proximitat dels idiomes romànics devia facilitar el seu intercanvi a través de prop de cinc o sis àrees lingüístiques diferents. El coneixement del català, del llatí, del francès i del castellà per part de Ribes li devia obrir les discussions. Fins i tot amb els fargaires bascos, que devien comprendre el castellà.

Els costums de totes aquestes persones són de les coses que més atien la ploma del clergue. Tant en el menjar com en el vestir, Ribes es deixa embadalir en les seues descobertes de mons nous. El vi de pomes –que no sap denominar com a sidra–, la dieta feta de llet, formatge i cansalada de la muntanya basca, el pa fet de mill gros i castanyes, la mantega barata, el porc gairebé única presència de carn i l'absència de vi al Lleó i a Astúries li fan tocar, de pas, uns països diferents. Al litoral asturià es pot tenir abundància en la dieta amb peixos i marisc (llagostes). Fins en les pràctiques tradicionals de lleure, el joc de pilota basca és diferent del que coneix de casa.

En la paleta de descripció del paisatge que recorre, destaca per cada comarca un o dos punts que el sorprenen. El Pirineu occidental li pareix sense llops, donat que la serralada és plena d'ovelles. En la desolació que palesa el territori durant desenes de quilòmetres a la sortida de Burgos, l'esterilitat resumeix el paisatge, la terra és rasa, fins al punt que la poca llenya fa fer foc amb ossos als habitants. Aquell nord del regne de Castella, antigament de Lleó, el deixa més impressionat que totes les regions recorregudes per la descripció que en fa. En aquell moment, apunta que hi veu poca moneda, que la plata hi escasseja.

En el record del decorat que l'impacta, només faltaria recordar la geografia dels monuments religiosos. Les catedrals d'Auix, Baiona, l'església de Santa Domingo de la Calzada, es mereixen un descriptiu breu i unes dades als quals ni tan sols Sant Jaume de Compostel·la té dret. Aquí rau finalment la gran absència de la narració: el recorregut i el transcurs són de manera paradoxal més recordat que el final o el destí. Ribes recorda el passat històric d'Espanya del qual sembla tenir una més bona coneixença que el del seu regne. Els "heretges" anglesos no són descuidats, quan el pas per la Corunya li

recorda que la van cremar antany. Les ciutats espanyoles formen més part del seu llegat cultural i religió que les franceses, fins al patró d'Espanya que és anomenat.

Amb tot, Ribes es revela en el seu escrit a vegades ingenu, irònic, poc preparat i molt decidit. La seua personalitat sembla molt més complexa que el relat podria deixar pensar. S'hi mostra súbdit de França, interessat per ella com a regnícola, i alhora ple i afaïonat de cultura hispànica: podria ser un bon exemple d'aquell rossellonès del segle XVIII, a la cruïlla de camins, de mons i de cultures; una identitat que s'està construint en aquella època amb la integració cada vegada més manifesta al país del nord des de fa més de mig segle. Ribes viu i veu la frontera, és un home de les fronteres, dels confins: el cordó sanitari, la importància de la relació del pas de la frontera al País basc que constitueix la part més aventurera del viatge i que agafa prop de la meitat de l'escrit, ensenyen a més el perill que representen, aquest caràcter elemental.

4. Una llengua catalana amb uns indicis de canvis a mitjan segle XVIII

La llengua que usa mossèn Ribes descriu i dibuixa bastant l'estat del català escrit al Rosselló d'aquest segon quart del segle XVIII. Es troba en un moment particular de la seua història en aquell nord de Catalunya esdevingut francès des de fa setanta anys. Cal pensar, però, que estem en presència d'un eclesiàstic, doncs d'un lletrat que coneix l'escriptura, que té coneixements culturals per damunt de la mitjana de la població, que és originari d'una vila reial on la comunitat eclesiàstica desenvolupa o desenvoluparà un grup literari que de prop o de lluny pot influenciar-lo. La seua cal·ligrafia és molt llegible, tira encara cap al tipus de lletra que es dona en el conjunt de Catalunya, una forma més rodona, una tipologia més llatina, que permet de diferenciar-la del que aviat (1740-1760) es començarà a trobar sota la ploma dels clergues nord-catalans que hauran estat ensenyat a l'estil més francès.

En la forma de la llengua, estem immersos en un món típicament català, però potser hi podríem endevinar indicis subliminars de canvis que ens portaran a una incipient i relativa influència del francès, molt més llegible en textos de qualitat similar (diararis, cartes, apunts diversos) a partir de la segona meitat de la centúria (1760-1770).

En la part ortogràfica que afecta les consonants, es pot subratllar l'augment de l'ús d'algunes dobles consonants. Tot i que en el català d'aquell moment, es troba bastant aquest doblament, la influència del francès on sovinteja molt potser es pot posar encara més endavant.

c doble: *ecclesiàstichs* (2), *peccats* (5).⁷

f doble: *affables* (10, 24), *affatigat* (16), *agàffan* (33), *deffensas* (2), *differents* (4, 34), *edifficat* (12), *offertoris* (1), *officis* (1), *pestifferats* (5), *proffessó* (4), *purifficant* (5), *reffranch* (29), *suffrir* (5).

p doble: *apportava* (21), *appòstol* (37), *metrhòppoli* (5), *suppeditant* (12).

En el mateix ordre d'idees, es destaca la presència molt forta de la 'z' per significar /z/ ('s' sonor intervocàlica) en lloc de la 's', un ús que es dona molt en el francès modern i que no és freqüent en el català setcentista (Segarra, 47-51).

caza (29), *cazi* (5), *dezasperada* (17), *dezertor* (19), *ecclesiàstichs* (2), *espazas* (19), *franceza* (3), *iglézia* (4), *mezura* (2), *mizerere* (4), *pezava* (21), *pressioza* (5), *rezant* (4), *Tholoza* (8), *tristeza* (20).

Ens preguntem si l'ús puntual del dígraf 'gn' per significar la 'n' palatal /ɲ/ en tres ocasions, Monseñor (2, 31), Mondagnedo (35) és un senyal d'influència ortogràfica francesa. Per ara potser s'hauria d'interpretar –respecte a més de trenta ocurrences del

⁷ Les xifres entre parèntesis corresponen als diversos moments o les diferents etapes del document sencer i permeten la localització ràpida en el text. Un registre s'ofereix just abans de la transcripció.

grup 'ny'—més aviat com un error puntual sota la ploma d'un eclesiàstic que coneix la lletra francesa però també la llatina.

En canvi, com a la resta del territori, es constata en la redacció de Ribes el manteniment de la 't', etimològica, en paraules com *abundàntia* (24, 33), *actions* (5), *disgràtia* (26), *gràtias* (6), *passièntia* (5), *penitèntia* (5), *reberberatió* (16), *vigilàntia* (5). Aquest fenomen que usa molt la variació o l'alternança amb la 'c' conserva aquí tota la seua força. Seria més difícil d'afirmar que el francès, que ha mantingut la 't' en el grup 'ct', en els antics sufixos llatins -antia, -entia, -atio, és una de les raons d'aquesta ortografia.

En aquest mateix camp de variació de lletres, notem el cas no tan corrent per l'època de l'alternança entre el grup 'ss' i la 'c' (Segarra, 47-51).

antissipada (24), *hospissi* (22), *lissènsia* (19), *narrassió* (28), *passièntia* (5), *pressioza* (5), *spessialment* (5), *stassió* (20)

Al costat d'aquesta, es troba la variació de les oclusives 'd' / 't' en posició final, que tal vegada en aquest cas s'hauria de veure com un senyal de la influència castellana de la lletra de Ribes que es retrobarà detallada més a baix (Segarra, 23).

albad (1), *caritad*, *charitad* (5, 10), *ciutad* (5), *humilitad* (4), *revestid* (5), *solemnitad* (4), *temeritad* (34).

Molt més habitual en la llengua oral, voldríem subratllar la variació 'v' / 'b', mostra clarivalent de la labialització de la 'v' en l'àrea del català oriental (Segarra, 27-29). Ara bé, tot i que se'n trobarien exemples, l'ortografia que trobem és poc usual, poc comuna en el català del segle XVIII i no es pot sinó pensar justament en una certa influència ortogràfica del francès en algunes paraules que acaben per posar 'v' allà on s'esperaria 'b'. Per tant, aquí el mateix Ribes canvia de fet un poc el costum local.

acavada (19), *arivada* (19), *bora* (10), *Rives* (6), *varata* (33), *vastava* (21), *Vigorra* (9), *visbat* (5), *vonich* (9)

S'observa encara la presència, prou estesa en l'època moderna, i directament vinguda del temps medieval, de la 's' per fer el so africacat /tʃ/, *fas* (37, tres mencions) per 'faig', *vas* (9, 19, 31) per 'vaig', com també pel fricatiu sord /ʃ/, *puis* (5) per 'puix' que alterna però amb la 'x', *puix* (2) (Segarra, 54-57).

En l'ortografia que afecta el sistema vocàlic, el clergue tuïnenc no té en canvi gairebé originalitat. Es podria esmentar que usa més la terminació verbal /ən/ escrivint 'an' quan fa servir l'imperfet o el plusquamperfet (que té l'imperfet com a auxiliar), com ara *celebràban* (4), *dèian* (4), *predicàvan* (5), *tenían* (15), *habían fet* (17). També trobem aquesta terminació en present, *escàlfan* (32), *sustèntan* (32). La terminació en 'en' es reserva més aviat per a la forma del passat, en casos com *estigueren* (5), *foren* (5), *moriren* (5). També es troba una forma amb 'en' per l'imperfet, *deixaven* (6). Fet i fet, una alternança més o manco endreçada, bastant típica del català del XVIII.

En unes remarques del mateix caire, s'observa la variació de l'ús de la 'y' en posició final i de la 'í', un fet que retrobem bastant sovint en els arxius nord-catalans moderns. Exemples com *me n'any* (6), *encaminy* (6), *mory* (12), *oy* (6), *succehy* (12), *traguy* (14), *vegy* (12, 13, 22), alternen però i altre cop amb *continuí* (16), *embarquí* (10).

Ribes, com ja s'ha notat des del segle XVII,⁸ posa alguns accents tòncics gràfics, sempre oberts, que semblen remetre més a la necessitat diacrítica que no a un bon ús gramatical, que encara no existeix en el català dels anys 1730 (Segarra, 76-86).

arrivá (2), *campá* (3), *Delás* (2), *passá* (3), *Rosselló* (3).

⁸ Vegeu l'escriptura de certs notaris (Vilar) o dietaristes (Ciuró) de la primera part del XVII en aquesta part més septentrional de Catalunya, com òbviament en altres llocs de la geografia de la llengua.

En aquest apartat, podem apuntar la tradicional i total absència d'elisió dels articles o de les preposicions, que es començarà de notar en aquestes comarques septentrionals alguns decennis més tard.

de aquella (19), *de una gran riu* (20), *la alba* (19), *la entera* (19), *la entrada* (21), *la iglésia* (19), etc.

Si entrem ja en el marc morfològic d'alguna manera ja introduït, s'ha de fer constar de manera prou significativa la flexió verbal en 'o' de la persona 1 al present d'indicatiu –cosa que contrasta amb la flexió actual en 'i'. La presència en un mateix moment del text (paràgrafs 18 i 19 en majoria) demostra l'ús d'una mena de present de narració per explicar detalls i precisions en un moment de la demostració en què l'autor sembla voler donar una força de convenciment el seu relat.

acudo (18), *amostro* (19), *encontro* (19), *houo* (oir, 18), *noto* (1), *resto* (19), *trovo* (18), *vizito* (37).

Al costat d'aquestes, es compten també formes alternatives del verb oir com *hoïtg* (18), o sense terminació del verb eixir com *hisch* (19).

Al passat, les flexions incoatives dels verbs de tercer grup com *dormiguí* (17), *partiguí* (6) o aquella al subjuntiu, *com jo haja* (10) situen la narració en formes tradicionals per l'època.

Els infinitius de tercer grup mantenen la 'r' final com se sol trobar molt sovint en aquell segle i des de l'edat mitjana (Segarra, 140-142). Un mig segle més tard, gairebé hauran desaparegut del català escrit a la Catalunya del Nord.

ajàurer-me (17), *bèurer* (16, 19), *càurer* (15), *pèndrer* (18), *pèdrer* (19), *vèurer* (9, 23).

Un sol possible dialectalisme morfològic es troba en l'expressió '*que ten fama de*' (31), on apareix la persona 3 del verb tenir al present d'indicatiu amb flexió en 'n'. Arcaisme o/i occitanisme, és un dels trets característics del septentrional fins als nostres dies.

Més freqüent a la centúria passada, el demostratiu eix té una única menció aquí, *eix flagell* (5), de cara a tres versions amb *aqueix* i quatre de *aquell/aquella*. En textos coetanis les versions est o eix són també en un moment de desús en els textos septentrionals.

En un apartat més sintàctic, destaquem la presència prou "clàssica" de l'època moderna de l'infinitiu substantivat, *lo no vèurer* (19) o del mateix infinitiu per significar la circumstancial de temps, *al despertar-me* (18), *al hixir* (18), *al hoyr* (19). Aquestes formes de caràcter castellà es poden trobar fins al començament del segle XX però no es donen més avui, fins i tot en els nadius catalanoparlants més grans.

Típiques de l'època són també les construccions sense relatius, que es troben molt sovint en segles anteriors: *agrint-los lo favor me habían fet* (17), *digué me això no vastava* (21).

En canvi, la freqüència bastant important de l'enclisi pareix ser el senyal d'una llengua encara molt deutora dels segles anteriors. La posposició del pronom personal és encara prou present aquí, ho era molt més al segle XVII, però aviat desapareixà del paisatge lingüístic nord-català. Pocs escrits de final del XVIII la contemplen.

demana me (19), *dich ly* (19), *condueix me* (19), *despedí me* (26), *responguí ly* (21), *remet me al capità* (21), *mostrí ly* (21), *digué me això* (21) *encontro me* (21)

Ara bé, només s'ha de considerar com una variació d'ús perquè a la mateixa frase (19), Ribes usa la forma proclítica '*me demana*'.

En una mateixa pràctica llavors ja en inici de desús en el marc dialectal septentrional, recollim l'ús de pronoms personals elidits quan l'inicial és vocal.

Ja no-m resta (21), *y-m digué* (21), *qui-m feia despeza* (22)

Això recaorda l'existència concomitant de les dues formes de personals; una altra pràctica que s'oblidarà en el rossellonès dels segles XIX i XX, per conservar només les formes me/te/se.

Esmentem finalment que un substantiu femení es retroba encara amb adjectiu masculí, com neutral: *vila mercantíbol* (10), possible senyal d'un ús medieval si no és una mera falta d'ortografia.

Tot el que ens diu i ens aprèn la llengua de Ribes es troba més visible en el seu lèxic. Aquest aplega mots antics, locals, estrangers que s'han fet un lloc en l'escrit català i altres que esperen de fer-se'n un. Fins a mots gairebé estranys, com ara *archiepiscopat* (7, 9, 11), que mescla diversos idiomes i que per manca d'ús corrent per Ribes, li fa escriure probablement una forma llatinitzant que tira cap al gal·licisme per a una llengua més aviat popular. Potser una mena d'ortografia poc ortodoxa com per *metrhoppòli* (5), òbviament en el mateix camp semàntic...

Els localismes, que aviat seran vistos com a arcaïsmes, *antes de* (12), *après de* (2), *hixir* (19), *jamés* (10), *la proffessó* (4), *la quaresma* (f.) (4), *yretges* (36), només s'apunten aquí per destacar trets lingüístics que més endavant seran considerats com a particulars en la descripció del dialecte del nord (Vený; Verdaguer).

Allò, però, que sense ser cap novetat en la llengua de la Catalunya del Set-cents val la pena de detallar són els innombrables castellanismes. La llista ensenya que n'hi ha gairebé una sobredosi en un món que "normalment" ha deixat de tenir relació directa amb un món d'influència castellanoparlant. En realitat, això demostra tot el contrari. Perpinyà, Tuïr, els redactors o els escriptors del segle XVIII a la província de Rosselló són lingüísticament i estretament vinculats a una península castellanoparlant. Caldrà situar-se en el segle XIX ben entrat per veure que els castellanismes desapareixen del parlar del nord de l'Albera, per deixar lloc i pas al parlar del nou regne.⁹

acítar (3), *a menut* (5), *amostro* (19), *apavorit* (19), *aplaçar* (5), *atràs* (18), *caritad*, *charitad* (5, 10), *ciudad* (5), *de repente* (2), *destrago* (3), *encontro* (19), *fato* (17), *fragua* (16), *hozadia* (36), *humilitad* (4), *Milán* (5), *luego* (19), *menos* (34), *ningun pagament* (2), *nada* (25), *palàssio* (12), *peleà* (36), *peregrí* (36), *pontífice* (5), *Phelip quint* (12), *pozada* (22), *sed* (16), *sede* (9, 11), *señor* (34), *senyalat* (22), *serca* (18), *siego* (23), *solemnitad* (4), *susto* (15), *temeritad* (34), *tossino* (33). *Traspasa* (20),

En un àmbit lingüístic llavors altre o contrari, als anys 1720-1730, els gal·licismes són encara ben escassos.

mussur (2), *quand* (15, etc.), si és que aquest no és pas sinó una mera francesització del català 'quan'.

Finalment se n'escapa un italianisme, *capello* (5), que no hauria pogut ser altrament per qualificar el barret cardenalici.

En el camp de la fonètica, ben poca cosa traspua de formes locals. És evident que els dialectalismes que particularitzen el septentrional des de segles i encara avui entre els parlants que s'han transmès la llengua, s'evidencien en la /o/>/u/ tònica tancada de *llagustes* (33), *multú* (33), *pumas* (23). Aquestes formes escrites són les poques que ja es troben tal qual cent anys abans sota la ploma molt més prolixa d'Honorat Ciuró, també clergue a Tuïr com Antoni Ribes.

S'ha d'esmentar la forma *pobble* (4, 32) que deixa sentir la redundància consonàntica que encara avui es podria pronunciar d'aquesta manera /'pobblə/? Potser.

⁹ Tot i això, són totalment vius en el septentrional d'avui, els tradicionals castellanismes introduïts als XV o XVI, com ara burro, ciego, guapo, toro, viudo/viuda, etc.

*****

A fi de compte, Ribes escriu una llengua com la majoria de redactors de la resta de l'àrea catalanoparlant, plena encara de formes arcaïtzants i claferta de castellanismes que l'han envaït amb més força des del segle XVI. Al final de la dècada dels anys 1730, tot just es comencen a sentir uns indicis amagats, gairebé subliminars, remots, uns primers símptomes dels canvis que uns setanta anys de presència en el regne de França afectaran el català parlat al nord de l'Albera sobretot a partir del final del segle XVIII i sobretot en els segles contemporanis

El text és breu, concís, retíngut, exemplifica prou bé el procés de la narració memorialística d'àmbit local i internacional, per a la intimitat i la posteritat. Mossèn Ribes, en el moment en què té accés per raons diverses a l'escrit arxivístic de la parròquia, apunta uns fets internacionals, però aquest moment fruit de la conjuntura més que del context, l'aboca a la confessió personal en els dos sentits de la paraula. Seguim un procés de dietarística molt conegut per un document breu però dens, que conté tots els ingredients de l'exercici.

Ribes para en sec el seu relat, de manera sorprenent i inexplicable; no el pot acabar? No seria que el va redactar poc abans de la seua mort entre novembre i desembre 1740? La lletra és exactament igual a la de les redaccions de partides sacramentals de 1738 a 1740. Si és malalt, la malaltia li fa fer incoherències de narració o badades de precisió? No evoca massa coses de Compostel·la ni el retorn perquè no té temps de fer-ho? Tots aquests interrogants són difícils de contestar amb seguretat, no es detecta cap canvi en la seua grafia que pogués delatar una alteració física de la seua capacitat escriptora, com per exemple es podria veure amb l'escriptura d'un capellà que envelleix en el curs de les dècades.

A la pregunta de per a qui escriu, es pot posar endavant la posteritat, la seua comunitat, la història? Poc temps abans com hem dit, un plet l'oposa a una part dels seus confreres: apostaríem per un escrit amb vocació testamentària, fet poc abans de morir, una confessió de la seua bona fe, atès que la seua partida de defunció indica que no ha fet testament –cosa en aquell temps ben sorprenent. Per tant, una mort sobtada després d'una malaltia que se l'enduu amb un mes pot explicar les raons de la narració, d'un final inacabat i potser els perquè dels continguts no detallats o poc explicitats.

5. Transcripció

5.1. Principals criteris de transcripció del document:

- Deslligament de les paraules aglutinades amb punt volat (·)
- Grafia amb *cursiva* pel desenvolupament de les lletres
- Restitució de l'ortografia i la puntuació originals.
- \ / : Inserció en el seu lloc de lletres, mots, frases o parts de frase posats en marge o al damunt del mot.
- [ ]: Restitució de lletra o mot oblidat per l'autor.

5.2. Regest

- (1) 1736: Preus dels serveis fúnebres.
- (2) 1720: Nota de la bancarrota de Law. Menció de la ruïna que va significar per la comunitat eclesiàstica.
- (3) 1720: Intent d'assetjar Roses per part dels francesos. Després de causar destrosses al Rosselló, l'operació se salda per un fracàs a causa del mal temps.

(4) 03.1736: Robatori del pixis o píxide amb les hòsties consagrades al convent dels caputxins de Tuïr. L'objecte sagrat és restituit però no el seu contingut. Es fan processons dels eclesiàstics tuïnencs (caputxins i comunitat secular) i celebracions de misses fins a la vinguda del bisbe per tal de llevar l'interdit que s'havia dictat a causa de l'absència de les hòsties, símbol de la presència de Jesucrist.

(5) 1721 : Pesta de Marsella. Intervenció del bisbe Belsunce i lloances de l'autor.

(6) 1722 : Viatge d'Anton Ribes a Sant Jaume de Compostel·la.

15.04.1722 : sortida de Tuïr. (7) Com que la frontera amb el regne d'Espanya és tancada pel cordó sanitari que obliga a la quarantena, Ribes passa per Narbona i Carcassona. (8) Pas per Tolosa. Menció de la tomba de Sant Tomàs d'Aquino en el convent dels dominics. (9) Pas a Auch. Descripció del cor de la catedral. (10) Pas al Mont de Marsan, vila mercantil, on Ribes agafa el canal de Bordeus per dirigir-se cap a Baiona. Gentilesa dels mariners. (11) Arribada a Baiona on l'estada és de tres dies. Descripció de la catedral amb relíquies de Sant Lleó. (12) Visió del palau de la reina d'Espanya, esposa de Carles II, que és instal·lada a la ciutat però que viu més aviat en una altra casa més humil, pensionada per la cort d'Espanya. (13) Ribes veu la reina-mare quan va a l'ofici al convent de Santa Clara. (14) Sortida de Baiona per passar la frontera amb l'ajuda d'un tragner. (15) El tragner l'abandona de nit. Por de Ribes de les feres i de fer-se agafar pels soldats del cordó. (16) Després d'errar aporuguit, és recollit per fargaires que el sustenten. (17) Ribes reprén el camí de nit però al cap de poc, cau de cansament i dorm. (18) Es desperta d'hora i continua caminant fins a ser atret per la campana d'una església, on en ser diumenge, pretén sentir missa. Es troba envoltat de soldats i corre per a refugiar en l'església. (19) Tot just s'acaba l'ofici, Ribes surt i se fa detenir per un soldat que guardava l'entrada. Es troba en el regne d'Espanya. Aquest el porta al seu oficial, un sergent que li demana els papers i demana que se'l faci reconduir a la frontera del regne. (20) Ribes és escortat fins al límit per un soldat i li demana on el camí per anar a complir la quarantena. El soldat li indica el camí de Sara, a la Navarra francesa. (21) Prosseguint el camí, arriba a Sara i es presenta a la guarda a qui indica que va a Compostel·la. (22) Se l'envia a l'hospici i el convent de premonstratès on se fa la quarantena. Descripció dels residents: religiós músic cec, saltimbanquis, jugadors de cartes. (23) Ribes ho aprofita per parlar del país: s'estranya de no veure vinyes i aprèn que la gent beu sidra, la zona del vi comença a Baiona. (24) Evoca la ramaderia d'ovelles en un país sens llops, que proporciona molta llet per fer formatge i on es viu bé, en tot s'hi pot patir menys gana que a Sant Joan de Luz-Donibane Lohitzune o a Sant Joan de Peu de Port-Donibane Garazi. (25) Problemes de subsistència durant la quarantena malgrat el suborn fet als soldats. (26) Ribes és alliberat de quarantena al cap de 15 dies per generositat del capità de guarda. (27) Continua el camí cap a Pamplona, (28) la Rioja i Logronyo. (29) Arriba a Sant Domingo de la Calçada, on sent missa i combrega. (30) De pressa i amb l'ajuda d'un home que li ofereix una mula, segueix cap a Vilafranca Montes de Ocas, on dina i Burgos, on no arriba sinó l'endemà després d'haver fet nit a mitja llegua. (31) Entrada a Burgos: Ribes va a missa i a veure el Sant Crist del convent dels Agustins. S'hi està tres dies en la casa de l'hospital general. Visita a la casa de les Clarisses. (32) Sortida i travessia del camp castellà, desert i ras. (33) Descripció de la muntanya camí d'Oviedo: camp, menjar. (34) Estada a Oviedo: visita de la seu amb les nombroses relíquies que es visiten dos cops el dia. (35) Pas a Mondoñedo. (36) Pas a la Corunya, molt destruïda per un setge dels anglesos. (37) Arribada a Compostel·la. Estada de tres dies en la casa comuna dels pelegrins i visita dels santuaris. Coneix un religiós que es cuida dels francesos i guanya una indulgència plenària ja que és any jacobeu

5.3. Text

[f. 142]

“(1) Enterro a bras segon o comú

Primo per lo bras segon o comú se paga per 13 preberes plata	1 ll.	s.	d.
Psalm y missa plata	ll.	15 s.	d.
Anada plata	ll.	7 s.	6 d.
Offertori plata	ll.	6 s.	d.
Summa tot junt dit enterro plata	2 ll.	8 s.	6 d.
Honras a bras segon o comú			
Primo per lo bras plata	2 ll.	s.	d.
Los offertoris dels dos officis plata	ll.	13 s.	d.
Summa lo tot per ditas honras plata	2 ll.	13 s.	d.
Enterro de albad ab salm y anada			
Albad a cant de àngels així com per un cos gran per lo enterro dels albats ab psalm y anada summa plata	2 ll.	2 s.	d.

(2) Noto com lo any 1720 regint la corona de França Monseignor lo Duch d’Horleans¹⁰ per la mort de Lluys Quatorze¹¹ per lo Dauphy¹² vuy Lluys Quinze que Déu garde y agué molts alts y baixos de moneda y tot encary¹³ de tal manera que la mezura de blat arribá¹⁴ a valer sinch franchs y a-penas \se-n trovava/¹⁵ tornaren de repente las spèssies de moneda y après immediadament vingueren los bitllets de banca ynventió de Mussur Delás¹⁶ ab deffensas baix fortas penas de que ningú pogués fer ningun pagament sinó en dits bitllets y après de un any se rebaixaren y finalment vingueren a no valer res y ab això foren arroinats molts particulars y comuns spessialment los ecclesiàstichs puix perderen molt gran part de las fundacions.¹⁷

(3) Noto com lo dit any 1720 anà la armada franceza a acitiar Rosas en lo Ampordà Principat de Catalunya,¹⁸ y una part de dita armada passá¹⁹ y campá²⁰ en est comptat de

¹⁰ Felip II, duc d’Orleans (1674-1723), príncep de sang de França de la Casa dels Orleans, nét de Lluís XIV i regent de França –se’l coneix amb aquest nom de càrrec, *le Régent*– de 1715 a 1723.

¹¹ Lluís XIV va morir l’1 de setembre 1715 al castell de Versalles.

¹² Títol ostentat per l’hereu del tron de França, a partir de 1349, any en el qual el patrimoni constituït per la senyoria del Delfinat i els comtats de Viennès i Albon passà al rei de França, Felip VI. El nom de ‘delfi’ prové del fet que els senyors del Delfinat se’l posaven com a segon nom o sobrenom.

¹³ Llegir ‘encari’.

¹⁴ Llegir ‘arribà’. L’accent gràfic és de l’autor.

¹⁵ Part de frase en el marge.

¹⁶ L’accent gràfic és de l’autor. John Law (1671-1729), banquer i “economista” escocès, introductor de l’ús del paper moneda. Anomenat a França “Lass” per la mala lectura que es feia de la /w/ de la seua firma en els bitllets de banca.

¹⁷ Larguier 2010.

¹⁸ Ribes fa un diferència entre el Principat de Catalunya i el comtat de Rosselló.

¹⁹ L’accent gràfic és de l’autor.

²⁰ *Ibid.*

Rosselló²¹ ahont feu molt gran destrago als arbres y sembrats ; y a penas dita armada agué campat devant lo port de Rozas par[t] per mar y altre part per terra sobrevingué tantas plujas que dita armada se perdé²² cazi tota ab tot lo equipatge y aparato de guerra spessialment la cavalleria que a la tornada passaren regiments desmontats.²³

(4) Noto com lo any 1736 ~~e-1737~~ al mes de mars arrivà que per tres differentes vegadas una mateixa persona feu una petita fractura al sacrari de la iglésia dels pares capuxins de dita vila²⁴ [de Tuïr] y traient-ne lo pixis²⁵ se-l ne aportá²⁶ ab las santas formas consagradas, lo qual pixis restituït fou per 3 differentes voltas sens haber jamés pogut descobrir que fou fet de ditas santas partícules lo qual cas posà [...] ²⁷ no sols la vila de Thoÿr però encara tot lo Rosselló se feren\u/ en Thoÿr durant alguns dies proffessó de penitència des-de la iglésia parroquial de Sant Pera ço-és los pares caputxins anant devant ab llur creu de fusta, y la eø molt reverend comunitat de preberes seguia revestits los preberes dels hàbits de cor sens ninguna altre solemnitat seguint dita proffessó²⁸ molts parroquians ab molta devotió²⁹ y humilitat rezant ditas molt venerables communitats secular y regular lo psalm “Mizerere mei Deus &”³⁰ fins la porta de la iglésia de dits pares capuxins la qual fou interdita quasi durant tota la quaresma sens obrir-ne la porta però y en la iglésia parroquial no-s celebràban los officis divins, y las missas se deïan ab las portas tanca- [f. 142 v] -das menos als dies de festa qu-es deïan sinch o sis missas ab las portas de la iglésia de Sant Pera obertas perquè lo poble oís missa còmmodament y finalment vingué Monsenyor lo Bisbe³¹ a llevar lo interdit y reconciliar la dita iglésia a la fy de la Quaresma.

(5) Pesta en la Provensa província de Fransa.

Noto com lo any 1721³² y agué molt gran pesta en la Provensa Província³³ (*sic*) província del regne de Fransa spessialment en Marsella, en Nimes³⁴ y altres ciutats y vilas qui estigueren molt temps tancadas en particular Marsella qui restà cazi totalment

²¹ *Ibid.*

²² *Ibid.*

²³ Intervenció dels exèrcits francesos en el marc de la Guerra de la Quadruple Aliança (Imperi, Gran Bretanya, França i Províncies Unides contra Espanya), que es desenvolupà entre 1717 i la firma del tractat de l’Haia el 1720. Vg. *supra* nota 13.

²⁴ El convent de caputxins fou construït a final del segle XVI, a uns 400 metres al l’oest de la muralla de la vila, camí de Castellnou.

²⁵ Pixis o píxide: copa de metall amb tapadora, on es guarden les hòsties consagrades (A. M. Alcover i F. de B. Moll, *Diccionari català-valencià-balear*: <http://dcvb.iecat.net/>).

²⁶ L’accent gràfic és de l’autor.

²⁷ Tot i que no hi ha un blanc deixat per l’autor, se suposa que aquí falta alguna paraula (per ex., ‘emoció’) per la comprensió de la frase.

²⁸ L’accent gràfic és de l’autor.

²⁹ *Ibid.*

³⁰ Inici del versicle 3 del salm 51. S’entén que se l’esmenti aquí perquè se sol resar en cerimònies penitencials.

³¹ Jean Matias de Barthélémi de Gramond de Lanta (Tolosa, 1686-castell de Nyer, 1743), bisbe d’Elna-Perpinyà (1726-1743). Llegir la seua biografia a Rebardy-Julià 2009, 472-478 i 617.

³² Si bé la data del 1721 no és errònia perquè òbviament se’n viuen les conseqüències, en realitat, el moment fort de la pesta dita de Marsella se situa entre els mesos de maig i novembre de 1720. Hi hagué una recaiguda el 1722. Després d’una voluntat d’amagar inicialment el cas sobretot per raons comercials i financeres, les autoritats de la ciutat van prendre part activament a la lluita contra el contagi. El total de les víctimes, però, fou d’unes 50000 persones per la Provença (40000 a Marsella, segurament una tercera part de la població) i unes 50000 altres per la part llenguadociana (regions de Nimes i del Gavaldà cevenol). La bibliografia sobre aquella epidèmia és molt abundant. Només esmentarem a tall de referència Carrière, Coudurié, Rebuffat 2008.

³³ Ribes dubta de l’ortografia correcta del topònim.

³⁴ Nimes és una ciutat del Llenguadoc, però on la influència provençal és evident.

despoblada puis dins de ella moriren mes de [*en blanc*] personas y però no se pot prou admirar y alabar lo zel fervorós y caritat paterna del *Senyor Bisbe*³⁵ de dita ciutat lo-qual ab la vigilàntia de bon pastor lo-qual molt a menut predicàvan a sas ovellas aconsolant-las y animant-las a suffrir ab passientia un tal flagell en penitència de llurs peccats com a enviat de Déu, cridant-las y animant contínuament a tornar a Déu ab una verdadera conversió hoint-las sa In·lustríssima de confessió fins als mateixos pestifferats administrant-los los sants sacraments de eucharistia y extrema unció y demés actes de caritat paternal qui per-a dir la pregària y professons devotíssimas que manà³⁶ fer per tot son visbat singularment dins la metrhòppoli a-las quals assistia en persona revestid de una verdadera penitència peus descals y ab una gran sogà al coll fent penitència dels peccats de sos súbdits per aplaçar la yra de l'altíssim com altres sants Ambrossi y Charlos Borromeo arcabisbes de Milán³⁷ vers modellos dels prelats però no foren actions tant heroicas sens la deguda recompensa puix lo cel hoy³⁸ sas veus llamentables y purificant-se los aires no sols sa Il·lustríssima si·bé tothom fou deslliurat de eix flagell lo summo pontífice lo apremià ab un capello de cardenals y lo omnipotent alguns anys après ab una vida consummada en virtuts y de una mort pressioza y finalment ab la corona. “Eterna memòria et nomen ejus vivan in aeternum et de generatione in generationem Amen.”

(6) Noto com dit any 1722 jo Anton Rives llavors estudiant ordenat dels quatre menors³⁹ per certas rahons de família⁴⁰ als 15 abril partiguí de Rosselló ab bon passaport y billet de sanidad per ésser lo Rosselló tancat per las línias o guardas de sanidad⁴¹ tant de-la part de Catalunya que no deixaven passar ningú sens fer quarantena com també per la part de la França ahont me deixaren passar llibrement per haber-y en Rosselló bon\à/ sanidad gràtias al *Senyor* y (7) me·n'any⁴² dret a Narbona archiepisopat del Llanguedoch, de aquí me encaminý a Car[c]assona ciutat ahont se fabrícan molt bons draps,⁴³ (8) de aquí a Tholosa ahont són los cossos de 7 appòstols, ciutat capital de-la Gasconya⁴⁴ ahont són també lo cos y relíquies del gloriós *Sant Thomàs de Aquino* sol y doctor 5 de-la iglésia en lo real convent dels venerables pares dominiquos,⁴⁵ (9) de

³⁵ Henri François-Xavier de Belsunce-Castelmoron (1671-1755), bisbe de Marsella de 1710 a 1755. El 1723, va ser nomenat bisbe i duc de Laon tot i no deixar Marsella, i “*pair de France*.” Per la seua actuació i implicació, el personatge passa llavors a ser una figura de la ciutat. El “zel fervorós” del qual parla Ribes no és una mera alabança retòrica: s'esmenten les seues paraules famoses, “*À Dieu ne plaise que j'abandonne une population dont je suis obligé d'être le père. Je lui dois mes soins et ma vie, puisque je suis son pasteur*” (Carrière, Coudurié, Rebuffat 2008).

³⁶ L'accent gràfic és de l'autor.

³⁷ *Ibid.*

³⁸ Llegir ‘oi’.

³⁹ Els quatre ordes menors, que eren els quatre primers graus en el sacrament de l'orde, són l'ostiat, l'acolitat, el lectorat i l'exorcistat.

⁴⁰ No se coneixen aquestes raons que fan emprendre el romiatge fins a Compostel·la.

⁴¹ Cordó sanitari establert a la frontera dels regnes de França i Espanya als confins entre el Principat de Catalunya i la província de Llenguadoc, consecutiu l'epidèmia provençal narrada més amunt.

⁴² Llegir ‘me n'ani’.

⁴³ Ribes fa esment de la potència del tèxtil de Carcassona, que va ser un dels centres baixmedievals i moderns més importants de tot el regne de França.

⁴⁴ Tolosa, sovint anomenada de Llenguadoc, es troba als confins de Gascunya i Llenguadoc. La Garona fa la divisió entre aquestes dues regions occitanes. Ribes la situa com a capital de Gascunya perquè possiblement la sent més gascona que llenguadociana.

⁴⁵ Convent dels dominicans, bressol de l'orde fundat a Tolosa el 1215 per Sant Domènec arran de la croada contra els càtars. S'hi conserven des de 1369 les restes de Sant Tomàs d'Aquino sota l'altar major. Se'l coneix també com a convent dels Jacobins, fins i tot “església dels Jacobins,” degut al fet que l'orde tenia a París el seu convent al carrer de Sant Jaume, hagiònim que es va escampar als convents de dominicans a França.

aquí vas partir per Aux ciutat capital y sede archiepiscopal de la província de la Vigorra o Bearn⁴⁶ ahont vegí lo més vonich cor en dita cathedral y vidrieras en las quals són pintadas tot lo torn de la iglésia ab gran [f. 143] art ~~que~~ las figuras del vell testament que no y ha més primor que vèurer,⁴⁷ (10) de aquí fuy al Mon Marsan petita vila mercantíbol a la bora del canal de Burdeus⁴⁸ qui va a Baiona en la qual vila trovÿ⁴⁹ la gent més affable que jamés jo haja tractada, aquí me embarquí sobre dit canal de franch y me sustentaren los mariners ab gran charitat sens pagar res (11) fins a Baiona ciutat⁵⁰ capital de la Navarra franceza⁵¹ y sede archiepiscopal hont és en lo altar major de la cathedral al mitg de l'altar major lo cos de Sant Lleó⁵² papa patró⁵³ de dita ciutat y (12) fora de dita ciutat vegÿ⁵⁴ lo palau⁵⁵ de la Reyna de Espanya⁵⁶ muller de Carlos segon⁵⁷ quòndam rey de dita monarquia antes de Phelip quint de la caza de Borbon de França qui succehÿ⁵⁸ al dit rey Carlos segon après sa mort per \no/ haber deixat successió, y dita reyna era també de la real casa de França⁵⁹ lo dit palassio era tot edificat de nou

⁴⁶ Auch, ciutat de Gascunya, no és capital de Bigorra ni de Bearn, tot i que segurament en l'esperit de Ribes, pensa Auch com a capital espiritual (arquebisbal) d'aquella zona. La capital de Bigorra seria més aviat Tarba i la de Bearn seria Pau.

⁴⁷ Els vitralls fets pel mestre Arnaud de Moles al començament del segle XVI van ser una encàrrec demanat perde l'arquebisbe François Guillaume de Castelnau de Clermont-Lodève (1507-1511).

⁴⁸ Lo Mont de Marsan (*fr.* act. Mont-de-Marsan) és una vila petita de les Lanes de Gascunya a la confluència de la Dosa i el Midor, que a partir d'aquí prenen el nom únic de Midosa. Lo Mont no té canal, com ho escriu poc després en Ribes, sinó que el riu Midosa és navegable i afluix a l'Ador més de 33 km més avall.

⁴⁹ Llegir 'trobí'.

⁵⁰ Paraula afegida en la continuació de la frase en el marge.

⁵¹ Baiona, ciutat a la desembocadura de l'Ador, als confins de Navarra i Gascunya i per tant llavors a més dels francòfons, migpartida entre bascòfons i occitanoparlants. No és la capital de la part francesa de Navarra, sinó la ciutat més important del País basc del regne de França.

⁵² La catedral de Santa Maria de Baiona conserva sota l'altar major, les restes de Sant Lleó de Carentan, que va ser el primer bisbe de la ciutat, a finals del segle IX. Després de ser elegit arquebisbe de Rouen, va ser evangelitzador dels bascos de Labord, Biscaia i Navarra. Matat pels vikings, va passar a ser patró de la ciutat i la diòcesi, a més de ser-ho dels navegadors.

⁵³ L'accent gràfic és de l'autor.

⁵⁴ Llegir 'vegí'.

⁵⁵ Molt segurament el palau o castell de Marrac (*fr.* act. Marracq), a 2 km al sud del nucli històric de Baiona, en una elevació a la vora de la Niva / Errobi (Pontet, 2005). Després de desistir de residir al Castell Vell de Baiona, ciutat molt militaritzada i de voler estar-se sense èxit al palau episcopal, la reina Marianna de Neuburg el va fer construir però no hi va residir gairebé mai. S'estimava força les residències als afores de la ciutat, com ara Sent Miquèu/Saint Michel al terme de Baiona, on s'instal·lava sovint o la casa Lissague, al veí Iriburu/ Saint-Pierre- d'Irube) (Pontet, 261-262).

⁵⁶ Marianna de Neuburg (1667-1740), filla de Felip Guillem de Neuburg i Elisabet Amàlia de Hessen-Darmstadt. Casada per capítols matrimonials firmats a Ingolstadt el 1689 i el 14 de maig 1690 a San Diego, prop de Valladolid, amb el rei de les Espanyes, Carles II, després de la mort de la seua primera esposa, Maria Lluïsa d'Orleans. El rei demana per testament fet poc abans de morir –mor l'1 de novembre 1700– que se li atorgui una renda molt correcta i que sigui tractada amb respecte. Felip V de Borbó successor de Carles II li ordena d'abandonar Madrid abans que ell arribi: la reina marxa cap a l'alcàsser de Toledo. Amb la guerra de Successió, veu amb bon ull l'entrada de son nebot, l'arxiduc Carles, pretendent opositor de Felip V, a Toledo. Però, la guerra gira a favor de Felip V a partir de 1707 i aquest l'acaba per expulsar del regne el 1708. S'estableix a Baiona, en la part francesa del País Basc on viu amb uns recursos migrats fins al 1739. Aquest any, se l'autoritza a tornar a les Espanyes, on s'instal·la, al palau de l'Infant de Guadalajara, lloc on es mor el 16 de juliol 1740.

⁵⁷ Carles II, rei de les Espanyes (1661-1700), de la casa dels Àustria. La seua mort sense hereu directe fou a l'origen de la guerra de Successió d'Espanya.

⁵⁸ Llegir 'succeí'.

⁵⁹ Aquí Ribes confon les dues esposes successives de Carles II. Només la primera, Maria Lluïsa d'Orleans (1662-1689) era de la família reial de França, néta de Lluís XIII i neboda de Lluís XIV. Casada el 1679 amb Carles II contra la seua pròpia voluntat, sempre li fou impossible d'assumir la vida molt estricta de la

prou sumptuós però dita reyna anomenada la reyna mare no vivia en ell sinó en una casa de campanya pròpia⁶⁰ de un mercader de dita ciutat molt ordinària y recullida y en ella se era retirada des-de que morí⁶¹ Carlos segon suppeditant-ly la cort de Espanya molt forta pensió per sustentat-se ab lo llustre convenient a tal princessa (13) y jo la vegí⁶² anar a missa com acostumava en lo convent de las *Senyoras* monjas de Santa Clara dins dita ciutat;⁶³ acompanyada només de 4^{tre} guarda cossos a cavall, y de quatre carrossas ab sas damas de honor qui seguían detrás,⁶⁴ y era ja molt vella y vestida a-la moda espanyola.

(14) Noto que en Bayona estiguy 3 dies traguy⁶⁵ passaport nou y bitllet de sanitad y partiguy⁶⁶ après dinar per entrar de nit en terras de Espanya acompanyat ab un traginer qui me habia promès de fer-me entrar en dit regne per certs camins aparta[t]s de las línias y guardas per passar sens haber de fer quarantena, (15) quand a-penas fórem en la frontera que ab obscuredat de-la nit y mal camy en mitg de muntanyas y boscos per my inconeguts me deixá⁶⁷ de repente tot sol qui per-a explicar lo susto que tinguí tant per temor de càurer entre las unglas de las feras com també de ~~en~~ encontrar las línias o centinellas qui tenían ordre de arrestar qualsevol passant o de tirar-ly escopetada si no volia detenir-se com o féian molt sovint. (16) Ab tot continuí a caminar a-la guarda de Déu perdut sens sçaver camy ny carrera quand volgué Déu que arrivàs a-la fragua del *Senyor* cardenal eminentíssim⁶⁸ Albaroni⁶⁹, ahont entrat qui fui mitg mort de sed y affatigat los fargaires qui me apareixían dimonis per lo negre que éran y per lo ardor y reberberatió del foch de dita farga per may vistas⁷⁰ antes antes⁷¹ tingueren la charitat de donar-me pa y formatje per menjar, y vi per bèurer Déu los ho pagué y a-penas aquí menjat ab molt poca gana me indicaren un camy per prosseguir mon viatge me despedy de ells agraint-los lo favor me habían fet.

(17) Torní a caminar com a cosa dezesperada, y al cap de algunas horas me troví tant cansat ab lo pes del fato que aportava que me fou forçós com a altre peregruy ajàurer-me per descansar al peu de un arbre de aquell bosch [f. 143 v] sens altre llit que la terra nua ny roba que las ramas dels arbres, dormiguí molt poch y (18) al

---

cort hispànica. Tampoc no va poder donar un hereu a la corona ni al seu marit, sovint descrit com a feble i imbècil.

⁶⁰ Casa del carrer de Montaut, a Baiona, on la reina Marianna de Neuburg, vídua de Carles II i exiliada per Felip V, resideix la major part del temps entre 1708 i 1739. Era coneguda com la casa de Saubist, on tenia antigament la seu la confraria dels asters (fabricants d'astos i llances). El moment en què la reina el va ocupar, se'n va expulsar el seu estadant, Pierre de Lalande i s'hi van adjuntar les cases veïnes de Dujac i de Benac (Pontet, 261). L'edifici serà destruït el 1908.

⁶¹ Llegir 'morí'.

⁶² Llegir 'vegí'.

⁶³ El convent de Santa Clara de Baiona és prou recent en l'època en què el veu Ribes. Va ser construït a partir de 1688 a la cantonada dels carrers de Montaut i de la Sabateria, a la vora de la catedral. La reina Marianna de Neuburg hi podia accedir per una galeria coberta des de la seua casa del carrer de Montaut (Pontet, 261).

⁶⁴ L'accent gràfic és de l'autor.

⁶⁵ Llegir 'traguí'.

⁶⁶ Llegir 'partiguí'.

⁶⁷ L'accent gràfic és de l'autor.

⁶⁸ Paraula afegida en la continuació de la frase en el marge.

⁶⁹ Giulio Alberoni (1664-1752), d'origen italià, cardenal el 1715, va fer la seua carrera política principalment al regne d'Espanya en particular entre 1711 i 1719, any en què caigué en desgràcia en ser considerat responsable de la política italiana de Felip V, fracassada perquè generadora de la Quàdruple Aliança contra Espanya.

⁷⁰ La frase s'ha d'entendre "*per my may vistas*": segurament en el curs de la redacció Ribes ha pensat escriure "my" i "may" en dues paraules.

⁷¹ Repetició errònia.

despertar-me ja traspuntava la alba, me alsí sens vestir-me torny a pèndrer lo camy que habia deixat molt serca continuant mon viatge, y això fou un diumenje, ja hoitg tocar a missa molt serca acudo anxiós per cumplir lo prescepte de hoyr-la entera, y quand pensava deixar atràs las línias me trovo ceny[i]t de guardas y rodejat de soldats ab espazas vas corrent a-la iglésia houo no tant ab devotió⁷² com pena, (19) a-penas és acavada que sens lissèssia hisch de-la iglésia per fugir preza però fou al contrari del que imaginava puix a-l'hixir de-la iglésia encontro un sargent o cap de esquadra; qui feia guarda en ella esperant ma arribada, qui sen⁷³ a-l'olor dels vestits d'estranger que jo portava demana-me atrexit quinas patentas portava, dich ly que un passaport de vascuona⁷⁴ de la França y un billet de sanidad també ally junt anava, condueix me al capità de aquella forta brigada y a-penas me vegé entrat dins la casa ahont llotjaba y encara mitg adurmit, las patentas me demana quand les amostro ab gran gust los papers que jo portava però a-l' instant me digué "todo esto vale nada" manant luego a un soldat qu'em tragués fora la ralla, jo resto apavorit a-l'hoyr la tal paraula preguí lo per amor de Déu qu'em deixàs fer mon viatja però fou pèndrer lo temps en repetir tals paraulas ara se arma lo soldat promptament de totas armas, y me escorta com si fos jo dezertor de-la França, (20) y-m condueix fora los límits de-la corona de Espanya y-m deixa sens company[i]a sens fer-me algun maltracta aquí nos despedim los dos ab tristeza molt sobrada si ly demano lo camy per anar a-la barraca y fer-y la quarantena me respon no n-y ha altra que un cender que atravessa una molt alta montanya, y de allí baixaré dret a un lloch que se diu Sara⁷⁵ lloch de solemne stassió que la quarantena m-y aguarda deixant atràs Annuan⁷⁶ qui divideix França y Espanya per medi de un gran riu, y un vell pont qui lo traspassa, a un cap ten las flors de lliry y a-l'altre los lleons de Espanya,⁷⁷ (21) ja no-m resta altre camí per prosseguir ma jornada que espavillar los talons per arribar al calvari emprene lo en nom de Déu ab la càrrega que aportava que si bé no era creu ja ne tenia lo viatja puix entre llibres y roba més de dos robas⁷⁸ pezava après de un llarch exercici cansat arribo a Sara, sens ser mare de Abraham si-bé filla de Navarra⁷⁹ a-la entrada del poble encontro me ab una guarda qui me demana de ahont vinch jo responch franch que de França crida prompto lo sarjant que estava al cos de guarda lo qual vingué a-la posta y-m digué ahont anava, responguí ly en revenja que marchava a Sant Jauma remet me al capità que ~~manava aquella~~ governaba/ la plassa mostrí ly tots mos papers digué me això no vastava perque⁸⁰ no fes quarantena, que son rey aixy ho manava qual seria ma tristeza a-l'hoyr aqueix oracla, (22) fou me senyalat l'hospissi per servir-me de pozada, y un convent premonstrateresc⁸¹ qui-m feia despeza franca de la olla religioza que del reffector restava [f. 144] aquí vegy un frare llech, siego que lo orga tocava, y tant bé las missas servia com si tingués vista clara, aquí vegí jugadors dels millors de tota Espanya y qui ab las mans a pilota⁸² admirablement jogàvan sobretot dos religiozos de aquella santa casa qui per partida reglava dos mil franchs

⁷² L'accent gràfic és de l'autor.

⁷³ Lectura incerta.

⁷⁴ Potser comprendre de 'vascuense' de la part francesa.

⁷⁵ Sara, poble fronterer del Labord.

⁷⁶ Molt probablement Ainhoa, localitat fronterera del costat francès.

⁷⁷ Es deu tractar del pont de Dantxarinea que des de la partició de Navarra entre les monarquies francesa i hispànica fa de pas fronterer per damunt del riu Ugarana o Nivelles.

⁷⁸ Mesura de pes d'un quart de quintar o 26 lliures –un xic més de 10 kg.

⁷⁹ Ironia de Ribes. Compara el nom del poble amb els noms bíblics.

⁸⁰ L'accent gràfic és de l'autor.

⁸¹ Sense que se sàpiga a quin monestir es refereix Ribes, aquesta menció confirma d'alguna manera el camí pel port de Velate, on es compten molts monestirs premonstratesos, com ara Urdax, Velate o Arre).

⁸² No se sap aquí a quin joc de pilota basca es refereix Ribes.

junts se jugàvan (23) me admirá⁸³ molt lo no vèurer vinyas en tota Navarra puix sols s'i beu vi de pumas⁸⁴ en tota eixa comarca, y la fruita de tota espèssie y és ab gran abundàntia y en Baiona de França vi blanch solament se gasta, y en Baiona me digueren que lo pot tres franchs costava (24) lo que més admirí fou que en tota eixa montanya me digueren no haber llobs ny altre fera salvatja puix solas las ovellas per la campanya encontrava que en eix país montuós⁸⁵ se-n cria ab abundàntia perquè la gent quasi no viu sinó de llet fomatje, y cansalada ab què no me anava tant mal puix la gent és molt affabla y millor que a molts altres los quals la fam condemnava a una mort antissipada en Sant Joan de-Lus⁸⁶ de Viscaia; y en Sant Joan de Pié de Porch⁸⁷ de-la Navarra de d-Espanya (*sic*) (25) als quals fent la quar[an]tena los diners no avasta per sustentar-se en ella tancats dins de una instàntia entregant-lo als soldats perquè los fessen la pitansa, però a-penas comptats junts se passàvan a Fra[n]ça deixant los pobres \reclusos/ tancats sens portar-los cosa nada y sens eixir del noviciat la abstinència los matava; (26) gràcias al Senyor no fou tanta ma disgràtia puix al cap de quinza dies ja tinguí la porta franc\ a/ per anar ahont voldria ab la patentia firmada, y això fou gratiozitat del capità de-la guarda, despedí-me d-ell alegre, vezant-ly las mans las mans en gràtia per no ser més enfadós (27) ya prosseguesch la jo\ r/ nada, a Pamplona de espanyola capital de-la Navarra metròpoli y ciutat forta de quantas he encontrada, (28) y per no ésser prolixo ab narrassió massa llarga travesso la Arrioxa⁸⁸ ab fortuna estremada y arrivo a-la ciutat de Logronyo anomenada y solemnizo del corpus; (29) la festa tant senyala, de aquí arrivo lo endemà a Sant Domingo de-la Calçada, ahon\ t/ segons diu lo reffranch “canto la gallina despues de-assada”⁸⁹ per miracle de Sant Jaume y Sant Domingo Soriano qui està enter son cos en la iglés[ia] parroquiana⁹⁰ aquí confesso y combrego per honrar tant santa caza encomenant-me al Sant que me dónia bon viatja après de haber hoÿda la missa y no cantada partesch de aqueixa vila ab via apressurada (30) y encontro un bon senyor ab mula qui portava muntava encarregant-se del fato prou pezat que jo portava de aquí arrivam quasi volant al lloch qu-es diu Vilafranca : aquí dinam y partim ab la mateixa volada per la real ciutat de Burgos que a tretza lleguas⁹¹ estava de-la vila de Sant Domingo ally arrivo al vesprada (*sic*) a mitja llegua de Burgos (31) que y entry a-la matinada die de Diumenge Sant, vas a luego a-la arrivada a-hoÿr missa al Sant Christo que de Burgos qui ten gran fama de veneratió y miracles que alashoras se amostrava sols als divendres y festas qu-es trova en lo santuari dels grans pares augustins de-la

⁸³ L'accent gràfic és de l'autor.

⁸⁴ Ribes no sap donar nom a la sidra.

⁸⁵ L'accent gràfic és de l'autor.

⁸⁶ La vila basca de Sant Joan de Luz / Donibane Lohizune (*fr.* Saint-Jean-de-Luz) pertany al Labord i no a Biscaia.

⁸⁷ Sent Joan de Pè de Pòrt / Donibane Garazi (*fr.* Saint-Jean-Pied-de-Port) forma part de la Baixa Navarra que pertany al regne de França des del 1589.

⁸⁸ Llegir “la Rioja”

⁸⁹ De la dita popular “*En Santo Domingo de la Calzada, donde cantó la gallina después de asada,*” en referència al miracle del gall i de la gallina, que segons la tradició va tenir lloc al segle XIV. El gall i la gallina que s'estava menjant el corregidor de la ciutat es van aixecar del plat i se van posar a cantar, per demostrar que un jove pelegrí que havia estat penjat injustament havia sobreviscut a la forca de la justícia. Es recorda el miracle en el *Gallinero* de la catadral, prop de la tomba de Sant Domènec.

⁹⁰ El sepulcre de Sant Domènec es troba en la part est del transepte de la catedral.

⁹¹ La distància entre Santo Domingo i Burgos és de més o manco de 67 km. Sembla ser que les 13 llegües que compta Ribes siguin llegües castellanés. 1 llegua castellana val més o manco 5,5 km mentre que 1 llegua catalana en val 6,7. En llegües castellanés, entre les dues poblacions hi ha 71 km mentre que amb les catalanes n'hi ha 87. O bé, senzillament i com amb molts detalls, el clergue és del tot aproximatiu.

religió calçada⁹² aquí estiguí tres dies descansant en la real caza de l'hospital general qu'és fàbrica molt realsada qui furneix als passatgers tres dies la taula franca y bon llit per reposar y après lo "Dieun vaia" també vizití las burgas, són monjas de Santa Clara⁹³ qui és casa molt antiga per reys de Espanya fundada presentí un memorial a la ex\c/el·lèntia sagrada del Monseñor lo archabisbe prelat de charitat [...] ⁹⁴ [f. 144 v] qu'em fui donar a l' instant dos pessas de vint en plata (32) des de aquí atrevessy la vasta plana de campos⁹⁵ tant és estèrill de llenya qu'el foch susténtan de palla, y escàlfan lo forn ab bus de bou que fora arremàssan perquant las lleguas enteras sens trovar aigua, y a voltas las tres o quatra sen[s] trovar gota de aigua sent una terra tant raza que de un poble se veu l'altre és de Castilla la vieya antes de cort dels reys de Espanya (33) deixí eixa terra tant mízera y atrevessant la montanya ahont no·s menja altra pa que de mill gros y castanyas, lo tossino y és comú y la mantega varata, la lliura de multú dos sous y la gallina ne val quatra, de vi no se·n trova gens y no se beu sinó aigua la moneda y és tant rara que quasi no s'i veu plata los ous y són família r/s qu'el parell un ocheavo⁹⁶ vèlan las llagustas y los congres sobre las portas nadàvan que en los ports de mar de Astúrias casi altre cosa no agàffan lo això que fa fins als pobres ne mènjan en abundàntia (34) ja me veig en ~~Mon~~ Obiedo de Astúrias capitana qui és ciutat molt petita a Perpinyà la acompaño és sede episcopal, y insigne santuari per los molts sants y relíquias que en la seu són pozadas, las quals un señor canonge ensenya duas vegadas quada dia senyalant-las ab una vara de plata menos alguns cossos sants tancats dins caixas de plata los quals per ningú són vistos no gozant obrir las caixas des de que un Senyor bisbe tingué la vista llevada, y altre perdé la vida per sa temeritat sobrada lo haber y tantas relíquias en aqueixa santa casa és que de tota Espanya en la invazió dels moros aquí foren transportadas quand en diferents vegadas dels moros fou ocupada; que eixa terra tant montoza may los moros l'an guanyada des del temps que per Sant Jaume a Christo fou conquistada⁹⁷ (35) de aquí passo a Galícia ~~all~~ pizant sempre la montanya ja arrivo a Mondagnedo⁹⁸ que és una ciutat mitrada, molt petita y no poch pobre entre quantas he trovada (36) després arrivo a la Crúnia ciutat y port de remorqua però en estad lamentable ruinada y cremada per los inglezos yretges com altre Jeruzalem santa poch temps antes per invàlits y flacas tropas guardada⁹⁹ quand jo arriví

⁹² En el convent de Sant Agustí de Burgos (freres agustins calçats), es va venerar un gran crist crucificat, el *Santo Cristo de Burgos* o *Cristo* o *Cricifijo de San Agustín*. Era una talla de fusta articulada i recoberta de pell de vedell, datada del segle XIV i probablement d'origen flamenc. El convent va funcionar fins al 1828, molt malmès pels soldats franceoss uns anys abans i va ser venut arran de la desamortització de 1835. El Crist ara es conserva i venera a la catedral de la ciutat.

⁹³ Convent fundat i edificat en gran part durant el segle XIII. Continua essent ocupat per monges clarisses, que Ribes anomena llavors les *Burgas*.

⁹⁴ Foli esqueixat. Falta un mot.

⁹⁵ Ribes travessa aquí la immensa plana del nord de la Meseta, a l'oest de Burgos, al peu dels Pics d'Europa.

⁹⁶ Un *ochavo* és una moneda de coure, que pesa un vuitè ('octavo') d'unça i val dos meravedissos. Se va encunyar a partir de finals del segle XVII i va durar fins a mitjan segle XIX.

⁹⁷ Referència al refugi que van ser les muntanyes d'Astúries per als cristians al moment de les invasions musulmanes a principi del segle VIII i des d'on van arrencar les diverses reconquestes castellanès i lleoneses.

⁹⁸ Mala grafia per Mondoñedo, seu episcopal del nord de Galícia. Compateix la seu avui amb Ferrol.

⁹⁹ La referència a un atac de la marina anglesa no és una referència a la guerra de Successió ja que en aquell temps la Corunya no va patir cap dany militar sinó a les entrades dels anglesos a Galícia arran de la Quàdruple Aliança contra Felip V i la seua política italiana. També es pot afegir que tots els historiadors s'acorden per dir que l'inici del segle XVIII va ser molt desastrós a la Corunya per la càrrega fiscal amb la qual es va imposant la ciutat.

en ella fortament la governava lo *Senyor Compta de Queillús*¹⁰⁰ honrant las armas de Espanya, après de perdut un bar¹⁰¹ a la batalla de Almansa sent coronel de dragons peleà ab gran hozadia (37) partesch de aquí llastimós y arrivo ab pocas jornada a la ciutat tant cèlebre Compostel·la anomenada qui per·a dir la alegria ab què y fas ma entrada, per venerar las relíquias del gran appòstol Sant Jauma confesso y combrego en ella dins tres dies que y fas pauza vizito lo hospital¹⁰² y en ell fas ma pozada puix és la casa comuna qui a tothom dóna entrada és molt rica y sumptuoza de quantas he vizitada per canonges regulars sàbiament governada entre los quals troví un que era de nasció franca per confessar los malalts y peregrins de la Fransa estiguí aquí tres dies venerant los santuaris puix era també lo any sant que solen dir de Sant Jauma y és sempre que *Sant Jauma* en diumenja ve a caura guània indulgèntia plenària qui entra per la porta santa que honraven las relíquias del gran patró de Espanya confessat y combregat vizitant la iglèzia santa quantas vegadas [f. 145] y prega rezant l'oratió del para.”

---

¹⁰⁰ Anne-Claude-Philippe de Tubières de Grimoard de Pestels de Lévis de Caylus, marquès d'Esternay, baró de Branzac, dit el comte de Caylús (1692- 1765), famós per ser antiquari, escriptor i gravador francès. Molt jove, com solia passar en les famílies de la noblesa, va ingressar l'exèrcit i va participar entre 1709 i 1714 a la Guerra de Successió. Ara bé, Ribes fa una confusió amb altres militars borbònics d'aquella època perquè Caylús no va perdre un braç ni potser va ser a la batalla d'Almansa (1707). En canvi, va comprar el càrrec d'un regiment de dragons i va participar a la batalla de Villaviciosa. Va abandonar l'exèrcit després del Tractat de Rastatt, cosa que fa dubtosa l'afirmació de que era governador de la Corunya quan hi passa en Ribes.

¹⁰¹ Llegir segurament un braç.

¹⁰² Segurament l'Hostal dels Reis Catòlics que a davant de la catedral serveix per acollir els pelegrins o el col·legi de Sant Gerònim que també va fa d'hospital per als dits pelegrins.

Obres citades

- Ardit, Manuel, Albert Balcells, & Núria Sales. *Història dels Països Catalans. De 1714 a 1975*. Barcelona: Ed. Edhasa, 1980.
- Carrière, Charles, Marcel Coudurié & Ferréol Rebuffat. *Marseille ville morte: la peste de 1720*. París: Editions Autres Temps, 2008 [1a ed. 1968].
- Grotefend, Hermann. *Taschenbuch der Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*. Hannover: Hahnsche Buchhandlung, 1991.
- Iglésias, Narcís. *La llengua del Rosselló, qüestió d'estat. La integració lingüística del Rosselló a França (1659-1789)*. Vic: Eumo Editorial, 1998.
- Larguier, Gilbert. "Les communautés de prêtres de la province de Roussillon au XVIIIe siècle." Dins Joël Fouilheron & Henri Michel dirs. *Mélanges à la mémoire de Michel Péronnet. 1. Clergé, identité et fidélité catholiques*: Montpellier: Centre d'histoire moderne et contemporaine de l'Europe méditerranéenne et de ses périphéries, 2006. 469-483.
- . "L'église, le crédit et les effets du système de Law en Roussillon au XVIIIe siècle." Dins Larguier, Gilbert. *Découvrir l'histoire du Roussillon, XIIe-XXe siècle. Parcours historique*. Perpinyà: Presses Universitaires de Perpignan, 2010. 349-364.
- Lazerme de Regnes, Philippe. *Noblesa catalana. Cavallers y burgesos honrats de Rosselló y Cerdanya*. La Roche-sur-Yon: Imprimerie Centrale de l'Ouest, 1977. Vol. III.
- Peytaví Deixona, Joan. *El català al nord de Catalunya a principi del segle XXI. Perspectiva històrica de la llengua i realitat lingüística del dialecte*. Barcelona: IEC, en edició.
- Pons, Joseph. *La littérature catalane en Roussillon au XVIIe et XVIIIe siècle. L'esprit provincial, les mystiques, les goïgs et le théâtre religieux*. Tolosa/París: E. Privat/Didier, 1929.
- Pontet, Josette. "Une reine en exil : Marie-Anne de Neubourg et sa cour à Bayonne (1706-1738)." Dins Jean-Pierre Poussou, Roger Baury, & Marie-Catherine Vignal Souleyrou. *Monarchies, noblesses et diplomaties européennes. Mélanges en l'honneur de Jean-Pierre Labourdette*. París: Ed. Presses Universitaires de Paris-Sorbonne, 2005. 257-283.
- Rebardy-Julià, Emmanuelle. *Un évêché entre deux mondes, Elne-Perpignan*. Canet: Ed. del Trabucaire, 2009.
- Sales, Núria. *Els segles de la decadència. Segles XVI-XVII*. En Pierre Vilar dir. *Història de Catalunya*. Barcelona: Ed. 62, 1989. Vol. IV.
- Segarra, Mila. *Història de la normativa catalana*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, 1985.
- Veny, Joan. "Sobre els occitanismes del rossellonès." Dins Joan Veny. *Contacte i contrast de llengües i dialectes*. València: Publicacions de la Universitat de València, 2006. 149-187.
- Verdaguer, Pere. *Diccionari del rossellonès*. Barcelona: Edicions 62, 2002.